

Vakfiye Defterlerindeki Kat'ı Etiketler

Vakıflar Genel Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayın Dairesi Başkanlığı'nda çalışırken, vakfiye defterlerine yapıştırılmış olan katı' etiketler dikkatimi çekmiş ve bulabildiğim kadarının estampaj usulüyle kopyalarını pelür kağıtlara çıkartmış, bulundukları defter numaralarını yazıp, ölçülerini almıştım.

Etiket, Fransızca bir kelime olup : “*Bir malın cinsini, miktarını ve özellikle fiyatını belirtmek için üzerine konulan küçük kağıt ; Bir şeyin ne olduğunu göstermek için üzerine konulan veya yapıştırılan yazılı kağıt ; Müzelerde teşhir olunan sanat eserlerinin ne olduğunu ve hangi sanatkâr tarafından yapıldıklarını gösteren yazılar ve levhacıklar*”, anlamındadır.

Türklerin yüzyıllarca devam ettirdikleri, günümüzde de devam ettirmeye çalışılan kitap, kağıt ve süsleme kültürümüzün önemli bir dalı da katı' sanatıdır. Katı “*bir kağıt veya deri üzerindeki yazı veya şekli bir kalemtrâşla kesip çıkararak içi oyulmuş olan parçayı veya çıkan parçayı diğer bir kağıt, bir deri üzerine yapıştırmak suretiyle vücuda getirilen işlerdir*”. (Arseven 1957: 980).

Herhangi bir süsleme motifinin kağıt veya deriden oyularak yapılan katı' sanatında, kesilip çıkartıldıktan sonra başka bir yere

yapıştırılana “erkek oyma”, içi oyulmuş kısma ise “dişi oyma” veya “negatif oyma”, “pozitif oyma” denir.(Gülbün 1998: 15) Türk süsleme sanatlarında kullanılan bütün motifler bu sanat dalında da çeşitli yöntemlerde uygulanmıştır.

Özgün Türk Katı’ etiketlerinde, genelde şu motif ve biçimlere rastlıyoruz.: Oldukça sade fırırlı, simetrik ve geometrik olarak kesilmiş olanlar, mimarîde kullanılan taş, ahşap silmelere benzeyenler, şemse biçimliler olanlar, dalgalı fiyonklu ve fiyonksuz çiçek demetleri, bir kalbin çevresinde dilimli yapraklar, kordon ve tepesinde “Tanzimat Güneşi” motifli olanlar, tepelik motifliler, kapaklı küp ve vazo biçimliler, oldukça “Osmanlı Arması” görünümüne, Osmanlı dönemi dükkân tabelâlarına benzeyenler, sade ve ayrıntılı arma görünümünde kesilenler, kadeh biçimliler, daire ve oval biçimli olanlar. Bu katı’ etiketlerde ajur işi, yani makasla, bıçakla oymalar, doğal olarak kenarlarda yer almaktadır. Orta kısımları yazı için geniş ve boş bırakılmıştır. Altı deri, üstü kağıt aynı motifin katmerli olanları da vardır. Kimi katı’ etiketlerin yanlarına, içlerine renkli kalemle sade çizgiler çizilmiştir. Halkâr

Tezhipli olanlarına da rastlanmaktadır. Bir grup etiketler ise matbaa baskısı olup, katı’ işlemlerinin sonradan yapıldığı izlenimini vermektedirler. Bunlar da simetrik olup, “Bereket Boynuzu” biçimindeki bir vazodan çıkan çiçek demeti, akarsu biçimli asma motifli, boncuk dizileri, kartuşlar gibi Avrupaî üsluplu süslemeleri içermektedirler. Bunlar da Yurdumuzda basılmış ya da veya ithal edilmiş olmalıdır.

Vakıflar Genel Genel Müdürlüğü Arşivi’ndeki bütün bu katı’ etiketler, okunulurluğunu sağlamak açısından, nohudi simili veya krem rengi tonlarında Hamidiye veya İstanbulî kağıtlar kullanılarak üretilmiştir. Kimilerinde filigran izleri görülmektedir. Kalınca, değişik İtalyan kağıtları da kullanılmıştır.

Katı’ etiketlerimizi sistematik olarak incelediğimizde, bunların yüzyıllara dayanan köklü bir geleneğinin olduğunu hemen görürüz ve anlarız. Arşivlerimizde binlerce seçkin örnekleri olduğu halde, katı’ sanatını yazıp anlatırken, bunlardan özel

bir başlık altında bahsetmemenin haksızlık olacağı düşüncesindeyim. Çünkü, katı’ etiketlerin belge kültürümüzde önemli bir yeri vardır. Bunlar için savım şu hususlar olacaktır : Geleneksel el sanatlarımızdan “Katı”ın özgün bir dalıdır. Yüzyılları aşan bir geçmişi vardır. Bize özgü bir kültürü yansıtmaktadır. Motifleri, konuları itibariyle gelenekseldir. Kendi kültürümüze ait sembolleri aktarmaktadır. Nesillerden nesillere ulaşan bir zevki, el becerisini devam ettirmektedir. Çelik kalıplarla, baskıyla seri olarak üretilmemektedir. Bilgi ve beceri gerektiren üstün bir plastik sanat değerleri vardır. Zenaatı ve sanatı bünyesinde barındırmaktadır. Uygulandığı alana yazısıyla, biçimiyle, rengiyle estetik bir görünüm kazandırmaktadırlar. Bir “Türk Etiket”i” varlığının yadsınamayacak, küçümsenemeyecek belgelerini oluşturmaktadırlar. Belgeler üzerinde hoş bir belgedirler; çağlarının belgeleri.

Batı ülkeleri kat’ı ve benzeri kültürel varlıklarını 11. y.y.dan beri sistemli olarak toplamakta, “Devlet Kalkografi Daireleri”nde, özel konu bölümlerinde saklamakta ve gelecek kuşaklara aktarmaktadırlar. Louvre Müzesi’nde, Vatikan’da, Madrid’te Almanya’da böyle daireler bulunmaktadır.

İlhan Ovalıoğlu’nun kat’ı etiketler hakkındaki düşünce ve değerlendirmelerini teşekkürlerimle aynen aktarıyorum : *“Bu mütevazı etiketler ve ebrular, sanatı bünyesinde yalnız güzelliği ve güzelliğin insan zihni ile duygularındaki tesirlerini konu olarak ele alan, tek ve bağımsız bir kurum gibi düşünmenin doğru olmadığını gösteren somut örneklerdir. Bu küçük boyutlu eserler, sanat ananesinin toplum içinde doğup yaşadığını ve hatta öldüğünü; bundan dolayı da bir sanat eserinin devrini en iyi anlatan tanıklardan biri olduğunu gösteren kanıtlardır. Türk sanatının geçirdiği tüm değişimlere ve bünyesine katılan yeniliklere rağmen kendine has nüanslarından ve ruhundan kopmadığını da gösterirler. Bugün bile el yazmalarının ciltleri, hat levhaları, tezhipler, ebrular ya da katı’ sanatının en güzel örneklerinden olan etiketler, bu kendine has ruhun onlara kattıkları sayesinde hâlâ hayranlıkla seyredilmektedir.”* (Ovalıoğlu 2007:8)

Söz konusu arşivdeki katı' etiketler 1800'lü yıllarda üretilmiş olduklarından 19. yüzyıla tarihlemek yerinde olur. Katı' sanatı günümüzde olabildiğince yürütülmeye, yaşatılmaya çalışılmaktadır. Fakat işin sanat yönü ağır bastığından yeteri kadar üretilip satışa arz edilememektedir. Katı' etiketler ise yalnız arşivlerde görülebilmekte, katı' programlarında yer almamaktadır. Bütünüyle unutulmuş durumdadır. Bundan böyle, katı' sanatı eğitim-öğretim programlarında "Türk Katı' Etiketleri" kopya ve tasarım konularına yer vermeyi özellikle planlamaktayım. Olağanüstü zengin bir katı' etiket kültürüne sahip ülkemizde, katı' sanatını yeniden canlandırıp gelecek kuşaklara devretmenin görevlerim arasında olduğu inancındayım. Bu konuda çalışmalarım sürmektedir.

Çok değerli ciltlerimizde, minyatürlerimizde v.b. olduğu gibi isim yazmamanın katı' etiketlerimizde de devam ettiğini üzülererek görüyoruz. Bunların arşivlerde görevlilerce hemen kesilip, belgelere yapıştırıldığı varsayılabilir. Yapıştırma işleminde o günlerde de pirinç ve buğday nişastasıyla, derilerin de çirifle yapıldığını biliyoruz. Bu doğal maddeler kağıdı en güzel biçimde yapıştırdığı gibi, yüzyıllarca dayanıklılıklarını

korumakta, kağıdı, deriyi oksitlendirmemektedir. Etiketlerin kopan kısımlarında bunların artıkları görülmektedir.

Örneklerini sunduğum katı' etiketlerin asıllarına özen göstererek yeniden yarımalarını çizdim, kağıdı ikiye katladım ve ameliyatta kullanılan neşter bıçakla kestim ve oydum. Asıllarının yarısı çizildikten sonra küçülttürüldü, sonra kesimleri yapıldı. Yani, bu katı' etiketlerin asıllarının aynı olmasına azamî gayret gösterilmiş, herhangi bir ekleme, çıkarma yapılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Arseven, C. E.(1957).**Sanat Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul..

Mesara, G. (1998)**Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı (Katı')**, Ankara.

Ovalıoğlu, İ. (2007) **Arşivin Rengi Osmanlı Belgelerinde Ebru ve Etiket**, İstanbul.

Özcan, Y.(2007) **Türk ve Çin İnce Kağıt Oyma Katı' Sanatının Kısa Karşılaştırılması**, Mesleki Eğitim Dergisi, C. 9, S.18, Ankara, s. 193-199.

Yazarın Arşivi.

